

**Методи визначення еколого-економічної та соціальної шкоди відходів навколишньому середовищу :
шляхи його запобігання, компенсації та ліквідації**

З метою розширення та стимулювання діяльності з утилізації відходів в Україні відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 р. № 947 розробляється Національна концепція утилізації та переробки відходів. На основі світового та вітчизняного досвіду вторинне використання матеріальних та енергетичних ресурсів визначається як довгострокова стратегія розвитку національного господарства, спрямована на розширення його техніко-економічних можливостей і підвищення інтегральної еколого-економічної ефективності. В якості системи ресурсозберігаючих і природоохоронних заходів вторинне ресурсокористування потребує розроблення науково-обґрунтованої програми та державного регулювання.

Створена в Україні структура промислового виробництва характеризується високою питомою вагою ресурсо- та енергоємних технологій. Значні масштаби використання та енергосировинна спеціалізація України зумовили високі обсяги щорічного утворення та накопичення відходів виробництва.

Навіть у кризові роки кінця ХХ ст. обсяг складування відходів у поверхневих сховищах щорічно становив від 0,75 до 1,1 млрд. т. Уже зараз відходи виробництва і споживання можуть відігравати значну роль у забезпеченні виробництва сировиною, замінюючи первинні природні сировинні ресурси.

Розрив між прогресуючим накопиченням відходів і заходами, спрямованими на запобігання їх утворенню, розширення утилізації, знешкодження та видалення, загрожує не тільки поглибленням екологічної кризи, а й загостренням соціально-економічної ситуації в державі.

До соціально-економічних передумов вирішення проблеми належать:

- усвідомлення необхідності глибокої реформи існуючої практики природокористування на всіх етапах;
- пріоритетність екологічних імперативів у структурній перебудові народного господарства, розвитку науки і технологій;
- необхідність реформування та розвитку з урахуванням вітчизняного та світового досвіду всієї правової та економічної системи, що регулює природокористування та поводження з відходами.

На цьому етапі в рамках загальної стратегії особливого значення набуває визначення пріоритетних напрямів і масштабів розвитку вторинного ресурсовикористання на Україні з урахуванням комплексу еколого-економічних і соціальних чинників. При цьому мають вирішуватися завдання: першочергове забезпечення матеріально-сировинних і енергетичних потреб України за рахунок відходів як вторинної сировини; першочергове забезпечення вторинної сировини; зменшення ресурсної залежності країни за рахунок використання власних вторинних ресурсів як імпортозамінної сировини та зниження витрат первинної сировини та зниження витрат первинної сировини в загальному обсязі ресурсокористування; врегулювання діяльності, пов'язаної зі збиранням, заготівлею, транспортуванням і використанням відходів як вторинної сировини та постійне забезпечення ними переробних підприємств; створення організаційних, нормативно-правових та інформаційних передумов, розроблення економічних механізмів і фінансового забезпечення реалізації заходів, спрямованих на ефективне розв'язання проблем ресурсозбереження; зниження техногенного впливу відходів, особливо в районах концентрації промислового виробництва.

У практичному плані, враховуючи надзвичайно широку видову гаму відходів, різну (і не завжди априорі ясну) еколого-економічну програму їхньої утилізації, обмежені фінансово-економічні можливості держави та промислових підприємств, важливого значення набуває розробка еколого-економічних, соціально-гігієнічних пріоритетів на регіональному рівні. Формально-бюрократичне сприйняття безумовної пріоритетності використання відходів виробництва і споживання в цих умовах не враховує ринкових критеріїв ефективності інвестицій і, насамперед, швидкості окупності вкладеного капіталу, де вторинне ресурсовикористання може мати переваги. У полі зору має бути при цьому і вирішення питань екологічної безпеки та стан здоров'я населення. Національна концепція зі збирання, транспортування, переробки, утилізації та знешкодження відходів передбачає 10-річну стратегію реалізації цієї проблеми у два етапи. На першому етапі необхідно створити сприятливі умови виробникам, споживачам та інвесторам для стимулювання їхньої ефективної участі у вирішенні поставленої проблеми в нових умовах господарювання, підготувати законодавчу, нормативно-правову та технічну базу, а також реалізувати низку важливих проєктів вигляді прикладів сучасного підходу та реальних кроків до вирішення конкретних складових проблеми. На другому етапі необхідно забезпечити зростання обсягів використання відходів як вторинної сировини, зменшення обсягів утворення відходів та негативного впливу утворення відходів і негативного впливу їх на навколишнє природне середовище, широке впровадження природне середовище, широке впровадження маловідходних технологій, подальший розвиток і вдосконалення системи управління відходами, перехід до замкнутих циклів ресурсовикористання.

"Концепція має стати конкретною основою для правової, нормативно-методичної та організаційно-економічної діяльності з реалізації національної програми дій з утилізації та переробки відходів. У галузі утилізації відходів як у рамках проблеми ресурсозбереження особливої уваги потребує нормативно-правова та організаційна підтримка рішень "з подвійним вигрaшем win-win", тобто таких, що мають одночасно екологічний та економічний ефекти. Доцільно на державному рівні покласти загальну організацію, координацію робіт і контроль здійснення заходів на Мінекономіки, при цьому при Мінекономіки створити робочу групу із залученням провідних фахівців у галузі утилізації відходів Мінприроди та Мінпромполітики України. Вирішення дуже важливої для нашої країни проблеми передбачає концентрацію і спрямування фінансових, матеріально-

технічних, інтелектуальних та інших ресурсів на пріоритетні завдання і заходи з ресурсозбереження та зменшення негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я населення.

Економічне забезпечення передбачає розроблення та впровадження насамперед механізмів пільгового оподаткування та кредитування суб'єктів підприємницької діяльності в галузі поводження з відходами, включаючи положення про порядок визначення ресурсно-цінних відходів та їх перелік, положення про організаційно-економічний механізм управління на регіональному та галузевому рівнях, положення про порядок державної підтримки та стимулювання заходів з використання відходів, порядок встановлення та надання суб'єктам господарської діяльності додаткових та інших пільг у разі здійснення ними заходів щодо запобігання та зменшення обсягів утворення відходів, щодо використанню відходів, виготовленню відповідного обладнання та участі у створенні спеціалізованих об'єктів поводження з відходами. Найважливіші результати розширення утилізації та переробки полягатимуть у: збільшенні випуску додаткової продукції з відходів та збільшенні доходів від її реалізації; заощадженні первинної сировини, зокрема тієї, що надходить по імпорту; зменшенні негативного впливу виробничої діяльності на ОПС. Поняття середовища проживання включає, крім природних чинників життєзабезпечення, низку соціальних передумов розвитку людського суспільства і держави.

За такого підходу виникає завдання, насичення поняття якості середовища утворювального фактора конкретними фізичними параметрами. Критерії вибору цих параметрів мають відповідати певним вимогам, пред'явленим до системи моделювання цілей, відображати найзагальніші її властивості, необхідні під час ухвалення рішень для оцінювання альтернатив суспільного розвитку. Загалом ці вимоги включають універсальність, економічний зміст, екологічну складову. Комплексний фактор екологічної трансляції фізичних, хімічних та інших впливів визначається характером географічного середовища, зонально-кліматичними умовами, чутливістю екосистеми до впливів, тривалістю і характером самого впливу. Отже, існують можливості постановки природоохоронних завдань прямо через формування системи цільових орієнтирів і обмежень та опосередковано, через систему економічних важелів і оцінок.

Нині, поряд із традиційними, дедалі ширшого поширення набувають методи оцінки стану ОПС, що базуються на використанні методів математичного апарату. Одним із таких прикладів може слугувати інтегральна оцінка змін її стану, покликана розв'язувати завдання з виявлення несприятливих (небезпечних) екологічних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Хрутьба Ю.С., Пацева І.Г., Алпатова О.М., Хрутьба О.В., Пацев І.С. Концепція GreenPM в управлінні природоохоронними проєктами в контексті сталого розвитку. Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки. 2024. Вип. 1. С. 82-88.

2. Демчук Л.І., Нонік Л.Ю., Войналович І.М., Скиба Г.В. Оцінка можливостей використання сорбентів при очищенні стічних вод . Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. № 1 (493) 2024. с.150-158.

3. Тараймович І.В., Демчук Л.І., Тихонова О.М. Екологічні аспекти виробництва та споживання: вплив на забруднення та вичерпання природних ресурсів. Екологічні науки. 2024. Вип. 1 (52). С. 145-150. DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2024.eco.1-52.1.22>

Герасимчук Л.О., Пацева І.Г., Валерко Р.А., Малиновська В.В., Луньова О.В. Державний нагляд за дотриманням вимог природоохоронного законодавства на території Житомирської та Рівненської областей. Екологічні науки. 2024. Вип. 1(52), Т.2. С. 146-150. DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2024.eco.1-52.2.27>